

Uloga okoline u dječjem socioemocionalnom razvoju

Valičević, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:041832>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Ana Valičević

UTJECAJ OKOLINE NA SOCIOEMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA

Završni rad

Čakovec, rujan, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Ana Valičević

UTJECAJ OKOLINE NA SOCIOEMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA

Završni rad

Mentor rada:

doc. dr. sc. Tea Pahić

Čakovec, rujan, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARY	1
1. UVOD	3
2. DJEČJI EMOCIONALNI I SOCIJALNI RAZVOJ	5
2.1 Dječji emocionalni razvoj	6
2.2 Temperament i privrženost	7
2.3 Emocije	8
2.4 Regulacija emocija	9
2.5 Socijalni razvoj	10
3. TEORIJE O UTJECAJU OKOLINE I UČENJA	12
3. 1 Privikavanje	12
3. 2 Respondentno uvjetovanje	13
3. 3 Operantno uvjetovanje	13
3. 4 Diskriminacijsko učenje	13
3. 5 Učenje opažanjem	14
3. 6 Recipročni determinizam	14
4. OKOLINSKI KONTEKST RAZVOJA	15
4. 1 Obitelj	15
4. 1. 1 Izravni utjecaji	15
4. 1. 2 Posredni utjecaji	16
4. 1.3 Prilagodba na promjene	16
4. 2 Socioekonomski status	17
4. 3 Izvan obitelji	17
4. 3.1 Susjedstvo	18
4. 3. 2 Mjesta i gradovi	18
5. OBITELJSKI UTJECAJI NA DJEČJU PSHOSOCIJANU PRILAGODBU	19
5.1 Roditeljski stilovi ponašanja	20
5. 2 Obitelj i emocionalno funkcioniranje	22
ZAKLJUČAK	24
LITERATURA	25

SAŽETAK

Istraživanja dječjeg razvoja započela su krajem 19. i početkom 20. stoljeća te su se zbog velikog interesa pojavile razne teorije koje pružaju različite ideje o tome kakva su djeca i kako se mijenjaju. Autori se slažu da su djeca složena bića koja se mijenjaju tjelesno, kognitivno, emocionalno i socijalno (Berk, 2015). Genetsko naslijeđe predstavlja temelj razvoja, a okolina u kojoj se razvoj odvija vrlo je složena jer ju čini višeslojan skup utjecaja koji se međusobno kombiniraju kako bi povoljno ili nepovoljno utjecali na fizičko i psihičko zdravlje. Važnost obitelji izuzetno velika jer je obitelj prvi i najdugotrajniji kontekst razvoja (Berk, 2008). Unutar obitelji razvijaju se jedinstvene veze među ljudima poput privrženosti roditeljima, braći i sestrama koja redovito traje čitav život i služi kao model za stvaranje odnosa u širem svijetu poput susjedstva, škole i zajednice. Emocionalno tople i podražavajuće obiteljske veze prediktivne su za tjelesno i psihičko zdravlje tijekom čitavog života. Nasuprot tome izolacija ili otuđenje od obitelji često su povezani s razvojnim problemima (Parke i Buriel, 1998; prema Berk, 2008). Bitno je da roditelji razgovaraju sa svojom djecom, odgovaraju na njihova pitanja te ih potiču na istraživanje u sigurnoj okolini (Berk, 2008). Sposobnost regulacije emocija razvija se u ranom djetinjstvu iz interakcije s članovima obitelji i iz dječjeg prirodnog temperamenta, a dječji socijalni razvoj obuhvaća ponašanja, stavove i afekte sjedinjene u dječjoj interakciji s odraslima i vršnjacima (Brajša-Žganec, 2003). Bronfenbrenner u svojoj teoriji ekoloških sustava ističe kako i okolina izvan mikrosustava snažno utječe na razvoj. Kultura utječe na sve aspekte svakodnevnog života, na interakcije u obitelji i izvanobiteljska okruženja prisutna u zajednici (Berk, 2008).

Ključne riječi: dijete, okolina, obitelj, emocionalni i socijalni razvoj

SUMMARY

Research into child development began at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, and due to great interest, various theories appeared that provide different ideas about what children are like and how they change. The authors agree that children are complex beings that change physically, cognitively, emotionally and socially (Berk, 2015). Genetic inheritance is the basis of development, and the environment in which development takes place is very complex because it consists of a multi-layered set of influences that combine with each other to have a favorable or unfavorable effect on physical and psychological health. The importance of the family is extremely great because the family is the first and longest-lasting context of development (Berk, 2008). Within the family, unique bonds develop between people such as attachment to parents and siblings, which regularly lasts a lifetime and serves as a model for creating relationships in the wider world such as the neighborhood, school and community. Emotionally warm and supportive family ties are predictive of physical and psychological health throughout life. In contrast, isolation or estrangement from family is often associated with developmental problems (Parke and Buriel, 1998; according to Berk, 2008). It is important that parents talk to their children, answer their questions and encourage them to explore in a safe environment (Berk, 2008). The ability to regulate emotions develops in early childhood from interaction with family members and from the child's natural temperament, and children's social development includes behaviors, attitudes and affects united in the child's interaction with other adults and peers (Brajša-Žganec, 2003). In his theory of ecological systems, Bronfenbrenner points out that the environment outside the microsystem strongly influences development. Culture affects all aspects of everyday life, interactions in the family and extra-family environments present in the community (Berk, 2008).

Key words: child, environment, family, emotional and social development

1. UVOD

Djeca prolaze kroz tjelesni, kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj. Ta područja su povezana i međusobno utječu jedna na druga. Njihovo tijelo se mijenja u veličini, izgledu i proporcijama te usavršavaju perceptivne i motoričke kapacitete. Kroz razne spoznaje, učenjem akademskih i svakodnevnih vještina, maštom, kreativnošću i jezikom razvijaju intelektualne sposobnosti. Također prolaze kroz promjene u emocionalnoj komunikaciji, otkrivaju pojam i razumijevanje sebe te znanje o drugim ljudima, interpersonalne vještine, prijateljstva i moralno zaključivanje i ponašanje (Berk, 2015). Emocionalni razvoj je jedan od najvažnijih procesa u razvoju ličnosti, a nastaje kao rezultat međusobnih utjecaja naslijeđenih mehanizama reagiranja na emocionalne situacije i procesa socijalizacije u obitelji i djetetovoj neposrednoj blizini (Starc i sur., 2004). Djeca rano nauče identificirati emocije, ali im je potreban određeni vremenski period da nauče kako diferencirati svoje osjećaje u skladu s očekivanjima okoline, a tu su kao model uglavnom obiteljski i kulturalni obrasci ponašanja (Brajša- Žganec, 2003). Brajša- Žganec (2003). ističe kako emocije imaju izuzetno važan i velik utjecaj na cjelokupno funkcioniranje pojedinca i imaju glavnu ulogu u interpersonalnom životu. Djeca, izražavanjem svojih emocija, signaliziraju svojoj okolini svoje potrebe i razvijaju sve složeniji odnos sa njom te polako uče razumjeti i emocije ljudi iz svoje okoline. Svakodnevne, snažne i dugotrajne interakcije djeteta i okoline dovode do razvoja specifične vrste odnosa koji ima značajnu ulogu u socioemocionalnom razvoju djeteta, a to je privrženost. Prva iskustva u odnosu s drugima, najčešće majkom, osiguravaju temelje na kojima djeca kasnije grade svoje odnose s okolinom, a priroda tih prvih veza oblikuje kasniji razvoj i kvalitetu bliskih odnosa (Brajša- Žganec, 2003). Rani socijalizacijski obrasci, stečeni u obitelji, prenose se tijekom razvoja na druga područja interpersonalnih odnosa, pri čemu djeca u odnosu s primarnim skrbnikom izgrađuju unutrašnje radne modele za interpretaciju događaja i predviđanja onoga što će se dogoditi, koji onda utječu na daljnju kvalitetu odnosa s drugim ljudima (Bowlby, 1975; Maccoby, 1980; Schaffer, 2000; Vander- Zander, 1993; sve prema Brajša- Žganec, 2003). Mnogi autori ističu proces rane socijalizacije i naglašavaju važnost socijalnog učenja putem potkrepljenja, kažnjavanja i učenja opažanjem za dječje socijalno ponašanje i njegovu socijalnu interakciju (Brajša- Žganec, 2003). Na socijalni i emocionalni razvoj najviše utječu roditelji, koji kao primarni skrbnici od prvih dana života uspostavljaju emocionalni odnos sa djetetom koji kasnije služi kao temelj za izgradnju daljnjeg socijalnog i emocionalnog razvoja. Roditelji svojim ponašanjem pružaju model po kojem dijete uči na koji način da izražava emocije, te kako ih kontrolirati i primjereno se ponašati u određenim situacijama (Brajša- Žganec, 2003).

U ovom radu , naslovljenom "Utjecaj okoline na socioemocionalni razvoj djeteta" objasnit ću na koji način okolina, prvenstveno obitelj i susjedstvo, te kultura utječu na socijalni i emocionalni razvoj djeteta.

2. DJEČJI EMOCIONALNI I SOCIJALNI RAZVOJ

Dječji razvoj obično se promatra iz četiri aspekta: tjelesnog, kognitivnog, emocionalnog i socijalnog. Tjelesni razvoj obuhvaća promjene u veličini tijela, proporcijama, izgledu, funkcioniranju tjelesnih sustava, perceptivne i motoričke kapacitete, te tjelesno zdravlje. Pod kognitivni razvoj spadaju promjene u intelektualnim sposobnostima, koje uključuju pažnju, pamćenje, akademsko i svakodnevno znanje, rješavanje problema, maštu, kreativnost i jezik. U emocionalni i socijalni razvoj ubrajaju se promijene u emocionalnoj komunikaciji, razumijevanje sebe, znanje o drugim ljudima, interpersonalne vještine, prijateljstva, intimni odnosi, te moralno zaključivanje i ponašanje. Ta područja nisu zasebna već svako područje utječe na drugo i pod utjecajem je drugih područja (Berk, 2015).

Postoje normativni i idiografski čimbenici koji utječu na razvoj. Dio autora koji se bavi normativnim razvojem smatra da razvoj obilježavaju sličnosti koje postoje u razvoju djece. Normativna istraživanja često se temelje na biološkim gledištima te na razvoj gledaju kao nešto što se događa na predvidljiv način, vođen unutarnjim biološkim procesima i uglavnom imuno na okolinske činitelje. Idiografska istraživanja fokusiraju se na pojedino dijete i činitelje koji proizvode ljudsku raznolikost. Iako su geni odgovorni za neke individualne razlike među pojedincima idiografsko gledište u obzir uzima i okolinske i iskustvene procese koji modeliraju i oblikuju djecu u jedinstvene pojedince. Istraživači koriste idiografski pristup kako bi istraživali aspekte razvoja koji odražavaju kulturalni relativizam koji zastupa ideju da određena ponašanja ili oblici ponašanja variraju u različitim kulturama (Vasta i sur., 1997).

Gotovo svi autori zastupaju neki oblik gledišta po kojem se pretpostavlja da i priroda i odgoj doprinose ljudskom razvoju (Vasta i sur., 1997). Međutim, dio teoretičara naglašava važnost naslijeđa te ističu da su rana iskustva ta koja postavljaju cjeloživotni obrazac ponašanja. Oni smatraju da se snažni negativni događaji u prvih nekoliko godina života ne mogu u potpunosti prevladati kasnijim pozitivnim iskustvima. Drugi teoretičari, optimističnijeg stava, naglašavaju da je promjena moguća i vjerojatna ako joj doprinose nova iskustva (Greenspan i Shanker, 2004; Lester, Masten i McEwen, 2006., prema Berk, 2015).

Ljudski se razvoj u nekim aspektima odvija u kontinuitetu, a u nekim je diskontinuiran. Istraživači razvoja kao kontinuiranog procesa smatraju da dojenčad i djeca reagiraju na svijet na uglavnom isti način kao i odrasli s tom razlikom da odrasli imaju veću količinu i složenije vještine od onih koje su imali na početku što čini razvoj kontinuiranim (Berk, 2015). Razvoj teče glatko i stabilno, rana ponašanja nadograđuju se jedna na druga i tako stvaraju kasnija ponašanja (Vasta i sur., 1997). Međutim, oni koji promatraju razvoj kao diskontinuirani proces

smatraju da se misli, emocije i ponašanje dojenčadi i djece značajno razlikuju od onih koje posjeduje odrasla osoba što čini razvoj diskontinuiranim. Teoretičari koji podržavaju diskontinuiran razvoj opisuju ga kao nešto što se odvija u stadijima, kako specifična razdoblja razvoja karakteriziraju kvalitativne promjene u mišljenju, osjećanju i ponašanju (Berk, 2015).. Oni smatraju da se razvoj odvija različitim brzinama, kako se izmjenjuju razdoblja spore promjene s razdobljima nagle i brze promjene (Vasta i sur., 1997).

2.1 Dječji emocionalni razvoj

Emocionalni razvoj jedan je od najvažnijih procesa u razvoju ličnosti, a rezultat je međusobnih utjecaja naslijeđenih mehanizama reagiranja na emocionalne situacije i procesa socijalizacije u obitelji i djetetovoj neposrednoj blizini (Starc i sur., 2004). Brajša- Žganec (2003). navodi kako mnogi autori faze emocionalnog razvoja dijele u tri skupine: usvajanje emocija, diferenciranje i transformacija emocija.

Usvajanje emocija obuhvaća izražavanje i percepciju emocija. Ta faza uključuje refleksivne reakcije, karakteristike temperamenta te usvajanje određenih emocionalnih obilježja. Faza usvajanja emocija uglavnom se odvija u ranom djetinjstvu jer djeca su od rođenja u interakciji s okolinom pri čemu pokazuju svoje osjećaje te uče prepoznavati i kontrolirati emocije.

Faza diferenciranja emocija objašnjava povezivanje i odvajanje izraza i osjećaja prema ili od određenog konteksta ili ponašanja. U njoj dolazi do modifikacije signala iz okoline , pri čemu se taj proces odvija pod utjecajem učenja te prvenstveno obiteljskih obrazaca ponašanja, a emocionalne reakcije povezuju se s novim kontekstom. Ova faza uključuje strategije koje su usklađene s društvenim očekivanjima, u ranom djetinjstvu djeca u interakciji sa svojim roditeljima diferenciraju i modificiraju svoje izražavanje emocija, oponašajući roditelje te tako stvaraju obiteljske obrasce ponašanja. Djeca u drugoj polovici druge godine života, uz primarne emocije, postaju svjesna svog emocionalnog ponašanja te uče složenije emocionalne procese koji su preduvjeti za razvoj primjerice zavisti ili empatije. Sa do tada stečenim i naučenim standardima i normama ponašanja djeca između druge i treće godine razvijaju složene emocije ponosa, krivnje i srama, zbunjenosti i prkosa (Lewis, 1993; prema Brajša-Žganec, 2003). Djeca rano nauče identificirati emocije, ali im je potreban određen vremenski period da integriraju informacije iz različitih izvora, da nauče kako diferencirati svoje osjećaje u skladu s očekivanjima okoline, a to su uglavnom obiteljski i kulturalni obrasci ponašanja.

Transformacija ili reorganiziranje emocija obuhvaća dva različita procesa. Prvi proces se odnosi na način kako određeno emocionalno stanje transformira procese razmišljanja, učenja

ili pripreme za reakciju u tom stanju. Drugi proces se odnosi na to kako se sam emocionalni proces mijenja iskustvom i znanjem tako da se kontekst i značenje emocija javljaju kao konstrukcija svakog pojedinca (Haviland- Jones i sur., 1997; LaFreniere, 2000; prema Brajša-Žganec, 2003). Pritom emocija može ostati jednostavna, ali može se i transformirati složeni sustav mišljenja i ponašanja.

2.2 Temperament i privrženost

Na djetetovu ulogu u interakciji dijete- skrbnik i s okolinom, koje su temelj emocionalnog i socijalnog razvoja, snažno utječe djetetova ličnost (Vasta, 1997). Pri istraživanju dječje ličnosti proučava se izražavanje emocija i reakcije na podražaje iz okoline, te se komponente zovu temperament (Milanović i sur., 2014). Temperament se može definirati kao specifičnost svakog djeteta koja se očituje kao njegova reaktivnost na okolinu i sposobnost samoregulacije ponašanja za koje se pretpostavlja da je biološki određena (Starč i sur., 2004). Milanović i suradnici (2014). navode da je istraživanjima utvrđeno postojanje triju sklopova osobina koji se često pojavljuju te zaključeno da postoje tri stila ponašanja ili tri obrasca temperamenta: lagan, težak i suzdržan. Lako dijete je ritmično, obično ima pravilne obrasce hranjenja, spavanja i obavljanja nužde, dobro se prilagođuje na promjene situacije, obično je pozitivno i veselo raspoloženo. Djeca lakog temperamenta rado pristupaju novim objektima i ljudima i njihove reakcije su obično niskog ili umjerenog intenziteta. Teško dijete ima suprotne osobine, ono ima manje predvidiv raspored, ne osjeća se dobro u promijenjenim situacijama, često plače i pokazuje negativno raspoloženje. Djeca teškog temperamenta uzmiču pred novim iskustvima i snažno reagiraju na nove podražaje iz okoline. Suzdržano dijete se slabo prilagođuje promjenama u situaciji i sklono je povlačenju pred nepoznatim ljudima i objektima. Djeca suzdržanog temperamenta manje su aktivna i reakcije su im niskog intenziteta. Za djetetov razvoj presudno je koliko se njegov temperament podudara s onim što se zbiva u njegovu fizičkom i socijalnom okruženju (Milanović i sur., 2014).

Za dijete u najranijoj fazi najvažnije je da stvori privrženost s osobom koja skrbi o njemu. Skrb za dijete moguće je definirati kao kombinaciju poticanja i ugađanja, a privrženost je specifičan oblik socijalne veze između dojenčeta i majke koja nastaje tijekom prve godine života (Bowlby, 1969; prema Milanović i sur., 2014). Brajša-Žganec (2003). navodi kako prva iskustva u odnosu s drugima, najčešće majkom, osiguravaju temelje na kojima djeca kasnije grade svoje odnose s okolinom, a priroda tih prvih veza oblikuje kasniji razvoj i kvalitetu bliskih odnosa. Bowlby (1975; prema Brajša-Žganec, 2003). Razlikuje četiri faze privrženosti:

1. Faza nediskriminativnih socijalnih reakcija traje od rođenja do drugog mjeseca života. U toj fazi dijete pozitivno reagira na reakcije većine ljudi iz okoline, ali se razvija intenzivna majčinska vezanost za dijete.
2. Faza diskriminativnih socijalnih reakcija traje od drugog do sedmog mjeseca života. U tom razdoblju dijete je zainteresirano za primarnog skrbnika, najčešće majku, te usmjeruje socijalne reakcije prema majci i poznatim osobama iz svoje okoline.
3. Faza usmjerene privrženosti traje do kraja druge godine života. Ta faza uključuje održavanje afektivne veze s primarnim skrbnikom u skladu s emocionalnim i fizičkim razvojem.
4. Faza razvoja privrženosti traje od druge godine nadalje. U njoj dijete razvija intenzivne interakcije sa svojom okolinom te prepoznaje potrebe odraslih iz svoje okoline (Brajša-Žganec, 2003).

Kada je majka u svojoj skrbi brižna, ako pazi na djetetove potrebe i žurno i na odgovarajući način reagira, dijete razvija sigurnu privrženost. Sigurna privrženost priprema dijete na buduću prisutnost doživljavanja kroz povjerenje i ljubav. Zbog toga sigurno privrženata djeca kasnije mogu bez straha otkrivati svoje intimne misli i osjećaje, znajući da će na njihov poziv u pomoć dobiti odgovor (Milanović i sur., 2014). Sigurno privrženata djeca su znatiželjna, spoznajno bolje razvijena i socijalno kompetentnija: ona se bolje prilagođuju, surađuju s drugom djecom i rjeđe pokazuju probleme u ponašanju od djece koja su razvila nekvalitetan odnos sa skrbnikom (Starc i sur., 2004). Za razliku od sigurno privrženata djece, djeca roditelja koji ne odgovaraju na njihove podražaje zakočena su u emocionalnom istraživanju, strategijama emocionalnog reagiranja prema drugim ljudima, manje su emocionalno i socijalno kompetentna i veća je vjerojatnost pojave poremećaja u ponašanju. Neka istraživanja pokazuju da najranija iskustva privrženosti i odnosa između majke i djeteta utječu na djetetova ponašanja u obitelji i među vršnjacima u djetinjstvu, pa i u odrasloj dobi (Anan i Barnett, 1999; Carlson, 1998., prema Brajša-Žganec, 2003).

2.3 Emocije

Prvi djetetov odnos prema svijetu je emocionalan odnos koji se razvija iz naslijeđenih mehanizama reagiranja pohranjenih u mozgu (Starc i sur., 2004) i stoga su emocije izuzetno važne. Prema Berk (2015) emocije su brza procjena osobnog značenja situacije koja osobu priprema na akciju. Radost dovodi do pristupanja, tuga do pasivnog povlačenja, strah do aktivnog izbjegavanja, a ljutnja do prevladavanja zapreka. Emocija izražava spremnost na uspostavu, održavanje ili promjenu odnosa osobe prema okolini u njoj važnoj situaciji (Campos, Frankel i Camras, 2004; Saarni i sur., 2006; sve prema Brajša-Žganec, 2003). Brajša-

Žganec (2003). navodi kako su emocije jedan od najvažnijih činitelja koji utječu na cjelokupno funkcioniranje pojedinca i imaju glavnu ulogu u interpersonalnom životu.

Djeca u prvih nekoliko mjeseci pokazuju širok raspon emocija, ali i razlike u emocionalnosti (Izard, 1980; prema Izard 1991; sve prema Brajša- Žganec, 2003). Djeca izražavaju emocije koje se smatraju osnovnim, a to su ugodne emocije poput iznenađenja i veselja, te neugodne emocije kao što su ljutnja, tuga i strah (Brajša- Žganec, 2006). Izražavanjem emocija djeca signaliziraju svojoj okolini svoje potrebe i razvijaju sve složeniji odnos sa njom. Polako dijete uči razumjeti emocije ljudi koji ga okružuju. Snagu tog međusobnog odnosa i razumijevanja određuje djetetov temperament, koji određuju djetetove biološke predispozicije i snažno oblikuje reakcije okoline na dijete. Svakodnevne, snažne i dugotrajne interakcije djeteta i okoline dovode do razvoja specifične vrste odnosa koji ima značajnu ulogu u emocionalno-socijalnom razvoju djeteta, a to je privrženost. Okolina znatno utječe na socioemocionalni razvoj pomažući djetetu da zadovolji specifične razvojne potrebe u pojedinim razvojnim razdobljima i uspostavi samoregulaciju prema svojim unutarnjim impulsima i odgađanja zadovoljenja. Unutar emocionalnog i socijalnog razvoja bitne su slijedeće razvojne osobine i procesi: temperament, emocionalni razvoj u izražavanju vlastitih i razumijevanju tuđih emocija, razvoj privrženosti, socio- spoznajni razvoj u razumijevanju pojma o sebi i razumijevanju odnosa s drugima, razvoj samoregulacije te razvoj društvenosti (Starč i sur., 2004).

2.4 Regulacija emocija

Iz dječjeg prirodnog temperamenta i uz interakcije s članovima obitelji, odnosno primarnim skrbnicima, djeca razvijaju sposobnost regulacije emocija u ranom djetinjstvu (Brajša- Žganec, 2003). Djeca razvijaju proces samoregulacije, počinju misliti o događajima te pronalaze različite načine interpretacije. Proces samoregulacije odvija se kroz procjene događanja, vrednovanja konteksta te odabira i kontrole emocionalnog izražavanja i ponašanja. Djeca u interakciji s okolinom nauče modificirati svoje emocije, nositi se s frustracijom, uživati u drugima, prepoznati opasnost, prevladati strah i tjeskobu kako bi postigla uspješno interpersonalno funkcioniranje (LaFreniere, 2000; Oatley i Jenkins, 2000; Vander- Zander, 1993; prema Brajša- Žganec, 2003). Regulacija emocija obuhvaća jasno izražene i prikrivene strategije promjena u intenzitetu i trajanju emocionalnog iskustva i izražavanja emocija (Brajša- Žganec, 2003).

2.5 Socijalni razvoj

Dječji socijalni razvoj objedinjuje ponašanja, stavove i afekte sjedinjene u dječjoj interakciji s odraslima i vršnjacima (Brajša- Žganec, 2003). Osnovni pristupi proučavanja razlikuju se s obzirom na naglasak koji se stavlja na evolucijske korijene razvoja, utjecaja okoline i učenja, te kognitivno- razvojne modele. Etolozi smatraju da se socijalna ponašanja i rana socijalna interakcija između djeteta i primarnog skrbnika, najčešće majke, razvijaju putem urođenih mehanizama koji omogućavaju primarnom skrbniku i djetetu prilagođena ponašanja oblikovana tako da osiguravaju djetetovo preživljavanje. Djeca daju signale na koje roditelji reagiraju i pri tome se razvija njihova međusobna privrženost (Bowlby, 1975; prema Brajša- Žganec, 2003). Teoretičari pristupa utjecaja okoline i učenja ističu proces rane socijalizacije i naglašavaju važnost socijalnog učenja putem potkrepljenja, kažnjavanja i učenja opažanjem za dječje socijalno ponašanje i njegovu socijalnu interakciju. Kognitivno- razvojni modeli sa sociokulturalnom teorijom Vigotskog naglašavaju važnost kognitivnih procesa za dječje socijalne interakcije i socijalno ponašanje, pri čemu dijete uči nove socijalne i kognitivne vještine kroz interakciju sa starijom djecom i odraslima. Vigotski smatra da se socijalno ponašanje stječe putem kognitivnih vještina u interakciji s drugima koje usmjeruju pojedincu percepciju, zaključivanje, tumačenje događaja, te očekivanja u vezi s budućim događajima. Preklapanje etoloških i kognitivnih tradicija nalaze se u saznanjima kako djeca i majke kognitivno predočavaju svoje međusobne odnose. U skladu s oba pristupa rani socijalizacijski obrasci, stečeni u obitelji, prenose se tijekom razvoja na druga područja interpersonalnih odnosa, pri čemu djeca u odnosu s primarnim skrbnikom izgrađuju unutrašnje radne modele za interpretaciju događaja i predviđanja onoga što će se dogoditi, koji onda utječu na daljnju kvalitetu odnosa s drugim ljudima (Bowlby, 1975; Maccoby, 1980; Schaffer, 2000; Vander-Zander, 1993; sve prema Brajša- Žganec, 2003).

Istraživači u novije vrijeme veliki interes pokazuju za holistički pristup u proučavanju dječjeg razvoja koji se temelji na Bronfenbrennerovoj teoriji ekoloških sustava. Ekološki pristup ističe važnost okoline za dječji razvoj i psihosocijalnu prilagodbu. Ovaj pristup navodi da je važno razmatrati dječji razvoj unutar konteksta u kojem se on odvija. Bronfenbrenner je u sklopu svoje teorije ekoloških sustava identificirao četiri razine okolinskih utjecaja na dijete, počevši od onih koje su djetetu bliske i u kojima neposredno sudjeluje, pa sve do onih koje su mu prilično udaljene i u kojima ne sudjeluje izravno (Brajša- Žganec, 2003). U ovom modelu dijete se nalazi u središtu sustava, dok se slojevi okoline šire oko njega u koncentričnim krugovima te jače ili slabije utječu na njegov razvoj, a Bronfenbrenner ključnima smatra interakcije struktura unutar sloja i interakcije između struktura različitih slojeva (Paquette i

Ryan, 2001; prema Skupnjak, 2012). Mikrosustav čini prvu razinu, a sastoji se od svakidašnje okoline u obitelji, vrtiću, školi zajedno s odnosima s roditeljima, braćom i sestrama, vršnjacima i odgajateljima. Druga razina je mezosustav, kojega čine interakcije, odnosno međusobno djelovanje različitih mikrosustava u koje je dijete uključeno, primjerice kako dječje funkcioniranje u obitelji utječe na interakciju s vršnjacima u vrtiću. Treća razina je egzosustav, u njemu dijete ne sudjeluje izravno, a obuhvaća širu okolinu, ukupnu socijalnu mrežu, masovne medije, školsko vijeće i crkvenu zajednicu. Četvrta razina okolinskih utjecaja je i najšira, a naziva se makrosustav koji se odnosi na obilježja određene kulture (obrazovanje, privreda, religija, društveni sustav) (Brajša- Žganec, 2003). Bronfenbrenner kasnije nadodaje i petu razinu sustava koju naziva kronosustav, a on označava promjene u sustavima tijekom vremena (Skupnjak, 2012). Bronfenbrenner smatra da se cjelokupni kontekst u kojemu se dječji razvoj odvija značajno utječe na tijek razvoja i razvojne ishode, pri čemu ne zanemaruje individualne osobine djeteta. On ističe kako je razvoj rezultat međudjelovanja djetetovih osobina i okoline u kojoj dijete raste (Bronfenbrenner i Ceci, 1994; prema Brajša- Žganec, 2003).

Prikladan socijalni razvoj zahtjeva poznavanje i razumijevanje normi, pravila i vrijednosti zajednice u kojoj dijete živi, kao i ovladavanje umijećima nužnim za djelotvornu interakciju unutar te zajednice. Da bi dijete to postiglo razvija vještine socijalne kompetencije koje ovise o njegovoj sposobnosti regulacije emocija, poznavanju i razumijevanju okoline, socijalnim vještinama te njegovoj sposobnosti da se ponaša u skladu sa tim spoznajama. Prosocijalne vještine objedinjuju osnovne socijalne vještine, vještine povezane s funkcioniranjem u grupi, postupanja s osjećajima i stresom te alternativa za agresiju (Eisenberg i sur., 1999; Gottman, 1997; Kahen i sur., 1994; McGinnis i Goldstein, 1990; sve prema Brajša- Žganec, 2003). Osnovne socijalne vještine su vještine slušanja, lijepog i odvažnog govora, traženja pomoći i naklonosti od drugih. Vještine povezane s funkcioniranjem u grupi sadrže vještine postavljanja pitanja, čekanja na red i uključivanja u igru, prikladno slijeđenje uputa i prekidanja govornika, traženja prijatelja za igru i pružanja pomoći drugima. Vještine prikladnog postupanja s osjećajima uključuju vještine razumijevanja vlastitih i tuđih osjećaja, postupanje sa strahom, razgovor o vlastitim i tuđim emocijama, a vještine postupanja sa stresom odnose se na sposobnost opuštanja, iskrenost i prihvaćanje gubitka. Vještine alternative za agresivno ponašanje čine djetetove vještine postupanja s ljutnjom, odlučivanje je li nešto u redu ili ne, vještine rješavanja problema i prihvaćanja posljedica. Dječje ovladavanje prosocijalnim vještinama u predškolskoj dobi od iznimne je važnosti za dobro osjećanje djeteta i adekvatan daljnji socijalni razvoj (Asher i Rose, 1997; Gottman i sur., 1996; 1997; Hatch, 1997; Maccoby, 1980; Schaffer, 2000; sve prema Brajša- Žganec, 2003). Djeca uče socijalne vještine od

modela iz svoje okoline, pa tako od modela u okolini mogu usvojiti prosocijalne vještine poput kooperativnosti, odgovornosti, empatije, velikodušnosti, ljubaznosti, radoznalosti, ali i vještine poput svadljivosti, škrtosti, sukobljavanja i egoističnosti koje čine probleme u socijalizaciji. Djeca koja su ovladala prosocijalnim vještinama te koja razumiju vlastita i tuđa emocionalna stanja, bolji su učenici, imaju manje problema, fizički su zdravija, imaju jače samopoštovanje i veće povjerenje u okolinu, razvijaju dublja prijateljstva, bolje upravljaju svojim emocijama, a nakon stresa brže se oporavljaju (Denham i sur., 1997; Eisenberg i sur., 1997b, c; Eisenberg i sur., 1996; Garner i sur., 1994; Gottman i sur., 1996; Moss i sur., 1997; Murphy i Eisenberg, 1997; sve prema Brajša- Žganec, 2003).

2.6 Socijalizacija emocija

Tijekom procesa socijalizacije u kojem društvo oblikuje djetetova ponašanja, očekivanja i uvjerenja, dječji emocionalni razvoj i s njim dječja psihosocijalna prilagodba pod utjecajem su različitih čimbenika kao što su priroda dječje privrženosti majci, odnosno primarnom skrbniku unutar obitelji, razgovaranje o emocijama, toplina, potpora i nadzor roditelja, interakcije s vršnjacima i djetetovi odnosi s odraslima izvan obitelji (Maccoby, 1980; prema Brajša- Žganec, 2003). Veliku važnost u procesu socijalizacije ima dječja regulacija emocija stoga što njezina odsutnost negativno utječe na interakcije s okolinom i usvajanje socijalnih normi i pravila ponašanja. Uz obitelj, jedan od najvažnijih utjecaja na djetetov socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi imaju vršnjaci čija interakcija kroz igru doprinosi socijalnoj kompetenciji, prosocijalnim vještinama ponašanja i manjoj agresivnosti (Guralnik i sur., 1996a,b; Howes i sur., 1994; prema Brajša- Žganec, 2003).

3. TEORIJE O UTJECAJU OKOLINE I UČENJA

Istraživači učenje određuju kao relativno trajnu promjenu u ponašanju koja je rezultat vježbe ili iskustva. Zbog velikog naglašavanja okolinskih čimbenika bihevioristički istraživači usmjerili su se na procese putem kojih okolina izražava svoje djelovanje na pojedinca (Vasta i sur., 1997).

3.1 Privikavanje

Najjednostavniji oblik učenja naziva se privikavanje, a ono se događa kada refleksivni odgovor privremeno nestaje kao rezultat učestalog ponavljanja. Oporavak od reakcije koji se pojavljuje nakon promjene u ponašanju naziva se odvikavanje (Vasta i sur., 1997).

3. 2 Respondentno uvjetovanje

Ili Pavlovljevo klasično uvjetovanje počinje s bilo kojim refleksom, koji se označava kao bezuvjetni podražaj, koji izaziva bezuvjetnu reakciju. Učenje se događa kada se neutralni podražaj upari s bezuvjetnim podražajem i stekne sposobnost izazivanja bezuvjetne reakcije. Pošto neutralni podražaj ostvaruje svoju učinkovitost kroz proces uvjetovanja on se naziva uvjetovani podražaj. Pojavljuje se proces generalizacije ponašanja u kojem neutralni podražaji, slični uvjetovanom podražaju, također stječu moć izazivanja bezuvjetne reakcije. Ovim procesom djeca mogu učiti emocionalne reakcije.

Veza između uvjetovanog podražaja i bezuvjetne reakcije je uvjetovana ili naučena i stoga se može i odučiti. Kada se uvjetovani podražaj učestalo javlja sam, on postupno gubi svoju učinkovitost u izazivanju reakcije i ponovo postaje neutralni podražaj. Taj proces naziva se respondentno gašenje (Vasta i sur., 1997).

3. 3 Operantno uvjetovanje

Operantna ponašanja su pod utjecajem svojih posljedica i mnoga dječja ponašanja pojavljuju se iz razloga što su u prošlosti rezultirala poželjnim posljedicama. Svaka posljedica koja povećava vjerojatnost ponovnog ponavljanja istog ponašanja naziva se potkrepljenje. Kada potkrepljenje uključuju dobivanje nečeg dobrog nazivaju se pozitivna potkrepljenja, a ona koja uključuju uklanjanje nečeg lošeg nazivaju se negativna potkrepljenja. Nisu sve posljedice potkrepljujuće, ponekad ponašanje proizvede posljedice koje su neugodne i koje smanjuju vjerojatnost ponovnog ponavljanja ponašanja i te posljedice se nazivaju kazne. Kažnjavanje uključuje pozitivne kazne koje uključuju pojavu nečeg neugodnog nakon određenog ponašanja i negativne kazne koje uključuju uklanjanje nečeg ugodnog nakon određenog ponašanja (Vasta i sur., 1997).

3. 4 Diskriminacijsko učenje

Diskriminacijsko učenje usko je povezano s operantnim uvjetovanjem. Ponekad isto ponašanje djeteta rezultira različitim posljedicama, ovisno o okolnostima. Podražaji koji pružaju

informacije o potencijalnim posljedicama ponašanja nazivaju se diskriminativni podražaji. A proces kojim dijete uči čitati takve podražaje i sukladno prilagoditi svoje ponašanje prema njima naziva se diskriminacijsko učenje (Vasta i sur., 1997).

3. 5 Učenje opažanjem

Učenje opažanjem ovija se kada je ponašanje opažača pod utjecajem opažanja ponašanja, a često i njegovih posljedica, modela. U razvojnoj psihologiji djeca su opažači, a njihovi modeli uključuju roditelje, braću i sestre, prijatelje, odgajatelje, učitelje, suučenike, heroje iz priča, slave osobe, i gotovo svakoga. Dijete će najvjerojatnije imitirati onaj model koji posjeduje karakteristike koje su djetetu privlačne ili poželjne poput talenta, inteligencije, snage, dobrog izgleda ili popularnosti. Kada dijete vidi da model za ponašanje prima potkrepljenje, ono prima posredno potkrepljenje i nastoji, poput modela, proizvesti isto ponašanje. Učenje opažanjem vrlo je slično operantnom učenju s tom razlikom da dijete doživljava posljedice posredno, a ne neposredno.

Najvažniji rezultat modeliranja je imitacija, koja se događa kada dijete kopira ono što je vidjelo. Tomasello (Nagel, Olguin i Tomasello, 1993; prema Bosanac i Tkalčić, 2004) u svojoj teoriji o socijalizaciji imitacije nabroja tri obavezna kriterija koji definiraju učenje putem imitacije: 1. ponašanja koja se imitiraju moraju za imitatora biti nova, 2. imitator mora koristiti identične bihevioralne strategije kao i model, 3. imitator i model trebaju dijeliti iste konačne ciljeve radnje. Vasta i suradnici (1997) navode da imitacija ne mora uvijek biti precizna preslika onoga što je opaženo što dovodi do selektivne imitacije.

Drugi rezultat modeliranja javlja se kada je ponašanje opažača direktno suprotno ponašanju modela često kao rezultat posrednog kažnjavanja, a naziva se inhibicija odgovora ili protuimitacija.

3. 6 Recipročni determinizam

Recipročni determinizam je proces koji čini trokut interakcija značajki i sposobnosti osobe, ponašanja i okoline. Osoba obuhvaća djetetove spoznajne sposobnosti, tjelesne značajke, ličnost i uvjerenja, oni utječu na djetetovo ponašanje i na njegovu okolinu. Djeca biraju što žele činiti, gdje i s kim će to činiti, a ti su utjecaji uzajamni. Dječje ponašanje, zajedno s reakcijama koje ono uzrokuje, može utjecati na njihove osjećaje prema sebi i njihovim stavovima i uvjerenjima o drugim stvarima. Mnoga dječja znanja o svijetu i drugim ljudima rezultat su

informacija koje djeca dobivaju putem roditelja, televizije, udžbenika i ostalih okolinskih izvora. Okolina također utječe na ponašanje, prema teoretičarima učenja posljedice dječjeg ponašanja i modeli koje djeca opažaju mogu snažno utjecati na ono što djeca čine. Ali dječje ponašanje također doprinosi oblikovanju okoline. Dijete koje rado dijeli svoje igračke i stvari s drugima i surađuje vjerojatno će privući puno prijatelja što nije slučaj kod djeteta koje se ponaša agresivno i odbija dijeliti (Vasta i sur., 1997).

4. OKOLINSKI KONTEKST RAZVOJA

Razvoj se odvija u vrlo složenoj okolini koju čini višeslojan skup utjecaja koji se međusobno kombiniraju kako bi povoljno ili nepovoljno utjecali na fizičko i psihičko zdravlje. Obitelj je prvi i najdugotrajniji kontekst razvoja. Uz obitelj su važni i drugi utjecaji iz okoline koji se sastoje od prijatelja, susjeda, škole, radnog mjesta, različitih organizacija u lokalnoj zajednici, crkve, sinagoge ili džamije (Berk, 2008). Berk navodi kako je Bronfenbrenner u teoriji ekoloških sustava istaknuo kako je i okolina izvan mikrosustava, koji čini neposredno okruženje, izrazito bitna za razvoj. Ta se okolina naziva makrosustav koji obuhvaća opću klimu društva, njegove vrijednosti, pravila, programe podržavanja i zaštite čovjekova razvoja.

4. 1 Obitelj

Obitelj je naj snažniji i najopsežniji kontekst razvoja. Unutar obitelji postoje jedinstvene veze među članovima. Privrženost članovima redovito traje čitav život i služi kao model za stvaranje odnosa sa širim svijetom. Unutar obitelji djeca usvajaju jezik, različite vještine te socijalne i moralne vrijednosti kulture u kojoj žive. Ljudi se, bez obzira na dob, obraćaju članovima svoje obitelji u potrazi za informacijama i pomoći. Emocionalno tople i podražavajuće obiteljske veze rezultiraju tjelesnim i psihičkim zdravljem tijekom razvoja. Nasuprot njima izolacija ili otuđenje od obitelji često se povezuju s razvojnim problemima (Parke i Buriel, 1998; prema Berk, 2008).

4. 1. 1 Izravni utjecaji

Brojna istraživanja obiteljskog sustava pokazala su da određena interakcija među članovima obitelji stvara određenu obiteljsku klimu te različito utječe na razvoj pojedinca. Primjerice ako roditelji svoje zahtjeve postavljaju na topao i blag način, djeca spremnije surađuju, a kada djeca s voljom ispune roditeljski zahtjev, roditelji će poslije biti nježni i topli. Suprotno tom pristupu roditelji koji disciplinu uspostavljaju grubošću i nestrpljenjem, imaju djecu koja su neposlušna i prkosna, što onda stresno utječe na roditelje te oni mogu pojačati upotrebu kažnjavanja, a što

kod djeteta izaziva još neobuzdanije ponašanje (Berk, 2008). Jednako načelo vrijedi i za druge dvočlane odnose u obitelji, kao što su odnos između brata i sestre, supruga i supruge ili roditelja i odraslog djeteta. U primjerima tih svih slučajeva ponašanje jednog člana obitelji doprinosi tome da se kod drugog člana obitelji zadrži onakav oblik interakcije koji ili pomaže ili šteti psihičkoj dobrobiti (Berk, 2008).

4. 1. 2 Posredni utjecaji

Utjecaj obiteljskih odnosa mnogo je kompliciraniji jer je interakcija između svaka dva člana obitelji pod utjecajem i drugih članova obitelji, odnosno treće strane.

Ta treća strana može služiti kao podrška razvoju, ako je odnos među supružnicima obazriv i topao onda će ti roditelji imati i bolji odnos s djecom, više će ih hvaliti i poticati. A ako je odnos među supružnicima pun napetosti i neprijateljstva, roditelji slabije zadovoljavaju potrebe svoje djece, više ih kritiziraju i kažnjavaju. S druge strane djeca mogu na mnoge načine utječu na odnos između svojih roditelja, kao što su djeca s teškim temperamentom, prkosna ili impulzivna (Berk, 2008). Ostali članovi obitelji mogu umanjiti negativne učinke jedne strane te pomoći u uspostavi učinkovite interakcije što je čest slučaj djedova i baka. Oni na mnogo načina mogu povoljno utjecati na djetetov razvoj kako izravno, toplim i prijateljskim ponašanjem prema djetetu, tako i posredno, savjetujući roditelje, pružajući im model odgojnih postupaka ili financijskom pomoći. Kako pozitivne učinke interakcije djedova i baka mogu imati i štetne učinke, primjerice kada se roditelji svađaju sa svojim roditeljima, komunikacija između njih i djece može biti ugrožena (Berk, 2008).

4. 1.3 Prilagodba na promjene

Berk (2008) prozivajući se na Brofenbrennerovu teoriju tvrdi da su odnosi među obiteljskim činiteljima dinamični i stalno se mijenjaju. Izazovi poput rođenja djeteta, promjene posla ili dolaska starijeg člana u obitelj zbog oslabjelog zdravlja mijenjaju postojeće obiteljske odnose. U takvim slučajevima jako je važna podrška drugih članova obitelji i razvojni status svakog člana.

Dinamičnost obiteljskog sustava također je pod utjecajem povijesnog razdoblja. Posljednja desetljeća bilježi smanjen natalitet, velik broj rastava braka i povećan broj životnih uloga žena što dovodi do smanjenja veličine obitelji. Zbog produženog životnog vijeka danas istodobno živi veći broj obiteljskih generacija, pri čemu je najmlađa osjetno malobrojnija nego prije. U

takvoj obiteljskoj strukturi mladi ljudi znatno češće imaju starije rođake nego ikada prije u povijesti i ta okolnost može obogatiti njihov razvoj ili izazvati napetost (Berk, 2008).

4. 2 Socioekonomski status

Ljudi u industrijaliziranim zemljama podijeljeni su u slojeve koji određuju njihov socijalni položaj i ekonomsko stanje na temelju posla koji rade i novaca koji njime zarađuju. Socioekonomski status položaj je obitelji na tom kontinuumu, a obuhvaća tri međusobno povezane, ali ne potpuno preklapajuće varijable, a to su godine završenog obrazovanja, prestižnost i sposobnost koje zahtjeva pojedinčev posao te prihode. Prve dvije varijable određuju socijalni status, a treća ekonomski (Berk, 2008).

Kvalificirani i polukvalificirani radnici obično u brak ulaze ranije i u prosjeku imaju veći broj djece od službenika i stručnjaka. Postoji i razlika u vrijednostima i očekivanjima. Roditelji niskog socioekonomskog statusa navode da kod svoje djece žele razviti vanjska ponašanja poput poslušnosti, uljudnosti, urednosti i čistoće, dok roditelji visokog socioekonomskog statusa prednost daju psihološkim osobinama poput znatiželje, sreće, samouvjerenosti te kognitivne i socijalne zrelosti (Hoff, Laursen i Tardiff, 2002, Tudge i sur., 2000; prema Berk, 2008). Uz to očevi iz obitelji višeg socioekonomskog statusa uključeni su u odgoj djece i angažiraniji u pomoći obavljanja kućanskih poslova, dok očevi iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa prvenstveno imaju ulogu hranitelja obitelji (Rank, 2000; prema Berk, 2008).

Navedene razlike odražavaju se i u obiteljskim odnosima. Roditelji višeg socioekonomskog statusa više razgovaraju i potiču svoju djecu te daju im veću slobodu u istraživanju, emocionalno su topliji prema djeci, više im objašnjavaju, odgovaraju na pitanja i pružaju pohvalu. Naređenja bez objašnjenja, kritiziranja i fizičke kazne češće koriste roditelji niskog socioekonomskog statusa (Hoff, Laursen i Tardiff, 2002; prema Berk, 2008).

4. 3 Izvan obitelji

U teoriji ekoloških sustava veze između obitelji i zajednice od velike su važnosti za psihičko zdravlje tijekom čitavoga života (Berk, 2008).

4. 3.1 Susjedstvo

Susjedstva nude resurse i socijalne veze koje se u njima stvaraju imaju važnu ulogu u dječjem razvoju. Resursi prisutni u susjedstvu imaju veći utjecaj na pojedince koji žive u nepovoljnim ekonomskim uvjetima nego na one koji žive u dobrim. Bogate obitelji ne ovise toliko o svojoj neposrednoj okolini za izvor socijalne podrške, obrazovanja i mjesta za provođenje slobodnog vremena, one si mogu priuštiti odlazak na mjesta koja su znatno udaljena od njihovog doma kako bi pronašle ono što traže ako nisu zadovoljne resursima svog susjedstva. U siromašnim naseljima programi, organizirani u školama nakon redovite nastave s ciljem uključivanja djece u različite aktivnosti kao nadomjestak izvanškolskih resursa, povezani su s poboljšanjem školskog uspjeha, višim samopouzdanjem i planovima za nastavak školovanja (Berk, 2008).

4. 3. 2 Mjesta i gradovi

U usporedbi s velikim urbanim područjima mala mjesta potiču razvoj snažnijih veza između različitih okruženja koja utječu na dječji život. Mještani se obično međusobno poznaju, a škole služe kao središta okupljanja i života čitave zajednice, roditelji i učitelji se susreću i njihov kontakt pospješuje školski uspjeh (Eccles i Harold, 1996; prema Berk, 2008). Odrasli u malim zajednicama uključeni su u veći broj aktivnosti i susjedi su spremniji pružiti pomoć. Zbog toga stvara se veći broj bliskih veza s osobama koje nisu u rodbinskoj vezi. Ljudi koji žive u malim mjestima imaju manje stvari i sadržaja na raspolaganju u odnosu na one iz velikih gradova. Međutim u malim mjestima sve dobne skupine imaju veću aktivnu uključenost u životu zajednice. K tome javna mjesta su mirnija i sigurnija od onih u većim gradovima. u malim mjestima gotovo svugdje su prisutne odgovorne odrasle osobe koje mogu nadzirati djecu. Takve uvjete života je izuzetno teško postići u suvremenim urbanim područjima (Berk, 2008).

4. 4 Kulturalni kontekst

4. 4. 1 Kulturalne vrijednosti i običaji

Kultura utječe na sve aspekte svakodnevnog života. Veliki broj ljudi nezavisnost i privatnost smatra važnima, međutim ne dijele svi građani iste vrijednosti. Oni pripadaju određenim subkulturama, to su grupe ljudi koji se po svojim vjerovanjima i običajima razlikuju od šire kulture u kojoj žive. Stupanj u kojem se naglašava kolektivizam nasuprot individualizmu je široka dimenzija na kojoj se kulture i subkulture međusobno razlikuju. U kolektivističkim društvima ljudi na sebe gledaju kao na dio grupe i ciljevi te grupe stavljaju se iznad ciljeva

pojedince. Nasuprot toj dimenziji u individualističkim društvima ljudi se doživljavaju kao zasebni entiteti i najviše zaokupljeni vlastitim potrebama. S porastom složenosti kulture individualizam se općenito povećava, mada i dalje su prisutne razlike između različitih zemalja (Berk, 2008).

4. 4. 2 Socijalna politika

Kada se pojavi društveni problem širokih razmjera društvo ga pokušava riješiti razvojem socijalne politike, koja obuhvaća zakone i vladine programe kojima se postojeća situacija nastoji poboljšati. Primjerice ako poraste siromaštvo i čitave obitelji postanu beskućnicima, država može odlučiti izgraditi više jeftinih stanova, povećati minimalna primanja i socijalne povlastice. Kada je velik broj djece neuspješan u školi vlada može dodijeliti više financijskih sredstava školstvu i pobrinuti se da tu pomoć dobiju djeca kojoj je ona najpotrebnija (Berk, 2008).

5. OBITELJSKI UTJECAJI NA DJEČJU PSIHOSOCIJALNU PRILAGODBU

Roditelji su najvažniji izvor socijalizacije i oni na različite načine utječu na dječje reakcije u emocionalnim situacijama kao i na emocionalnu i socijalnu kompetenciju djece. Autori se slažu da se roditeljski utjecaji mogu podijeliti u posredne i neposredne, odnosno direktne i indirektne. Osnovna je razlika u roditeljskoj namjeri da utječu na emocionalno ponašanje djeteta. Cilj direktnog utjecaja je poboljšanje dječjeg ponašanja putem uputa i uvježbavanjem u smjeru primjerenih načina izražavanja emocija. Indirektni socijalizacijski utjecaji povezuju se s dječjim promatranjem načina na koji roditelji izražavaju emocije (Eisenberg i sur., 1997a; prema Brajša- Žganec, 2003).

Roditeljsko izražavanje emocija indirektno utječe na dječje izražavanje emocija prema drugima u svojoj okolini, a može i direktno utjecati na djetetovu socioemocionalnu kompetenciju kroz mehanizme kao što su oblikovanje djetetovih osjećaja o sebi i drugima (Houck i Spelman, 1999; prema Brajša- Žganec, 2003). Socijalizacija emocija u obitelji posredno i neposredno utječe na dječju kompetenciju, a pozitivne reakcije roditelja mogu imati direktan utjecaj. Roditelji svojim ponašanjem i reakcijama uče djecu kada i na koji način izražavati emocije, kako tumačiti tuđe emocionalno ponašanje te kako upravljati svojim emocijama da bi se mogli primjereno ponašati. S druge strane, dječje nasljedne karakteristike emocionalnosti povezane

su s roditeljskim reakcijama i izražavanjem emocija na dječje ponašanje (Brajša- Žganec, 2003).

Garner i suradnici (1997b; prema Brajša- Žganec, 2003) ustanovili su da otac i majka koriste različite postupke socijalizacije emocija, i da to zavisi o spolu djeteta i dječjeg izražavanja emocija u igri s vršnjacima. Očevi postupci doprinose objašnjenju dječjeg izražavanja emocija uz majčine postupke socijalizacije emocija, što pokazuje važnost majčina i očeva ponašanja u socijalizaciji emocija za emocionalnu kompetenciju u odnosima s vršnjacima.

5.1 Roditeljski stilovi ponašanja

Maccoby i Martin (1983; Vasta, 1997; prema Milanović i sur., 2014) naglašavaju da su za cjelokupni djetetov razvoj vrlo važne dvije dimenzije roditeljstva:

1. Roditeljska toplina koja se proteže na skali od podrške, ljubavi i ohrabivanja koje roditelji pružaju djeci do neprijateljstva, postidivanja ili odbacivanja;
2. Roditeljski nadzor koji se proteže od nadzora, discipline i upravljanja djetetovim osjećajima i postupcima do zanemarivanja djeteta i neuključenosti u njegov fizički i psihološki prostor.

Kombinacija tih dimenzija rezultira četiri opća stila roditeljstva koji svaki na svoj način utječu na kvalitetu djetetova odrastanja (Milanović i sur., 2014).

Autoritativni roditelji pokazuju puno ljubavi i topline, a u isto vrijeme i kontrole. Ti roditelji postavljaju jasne granice koje su u odgoju važne i djeca ih bez sumnje trebaju i traže. Takvi će roditelji potencirati razvoj djetetovih osobina poput znatiželje, samouvjerenosti, nezavisnosti i dobrog akademskog uspjeha. Autoritativni roditelji su demokratični, oni imaju sposobnost i vještinu komunikacije s djetetom, potiču dijete, vode računa o raspoloženju djeteta, ne inzistiraju na pravo odrasle osobe kojoj se dijete mora prilagođavati. Djeca odgajana u ovakvom roditeljskom stilu osjećat će pretežno povjerenje, iskrenost, poštovanje i zrelu odgovornost (Pernar, 2010).

Kod autoritarnih roditelja nadzor ima osjetno veću važnost od pokazivanja ili osjećanja topline. Takav stil roditeljstva pogodan je za razvoj osobina kao što su agresivnost, ćudljivost i niska razina tolerancije na frustraciju. Odnos između roditelja i djeteta temelji se na odnosima nadređenosti i podređenosti te nagrade i kazne (Pernar, 2010). Ti roditelji cijene poslušnost, poštovanje autoriteta i tradiciju, oni ne objašnjavaju svoje odluke i ne zanima ih što dijete misli ili osjeća. Djeca takve roditelje doživljavaju kao vrlo zahtjevne i stroge (Milanović i sur.,

2014). Djeca takvih roditelja najčešće će osjećati strah, nepovjerenje, neiskrenost i lažno poštovanje (Pernar, 2010).

Popustljivi roditelji su topli prema svojoj djeci i osjetljivi su na njihove potrebe i osjećaje, ali postavljaju malo zahtjeva, imaju slabiju strukturu u odnosu i manje su predvidivi (Pernar, 2010). Oni prihvaćaju i ohrabruju svoju djecu, ali ne vide da je djetetu kako bi se osjećalo sigurno, potrebno dati red i poredak, odnosno strukturu i osjećaj predvidivosti. Djeca takvih roditelja nemaju osjećaj odgovornosti, nesigurna su, imaju slabiju samokontrolu, reagiraju nezrelo i agresivna su kada ne dobiju što žele, ali su obično dobro raspoložena (Milanović i sur., 2014).

Ravnodušni ili nezainteresirani roditelji pokazuju malo pažnje i emocionalne podrške svojoj djeci i postavljaju malo ograničenja. Djeca odrasla s takvim roditeljima razvijaju osobine kao što su neposlušnost, zahtjevnost, neprimjereno sudjelovanje u igri i drugim socijalnim aktivnostima (Pernar, 2010).

Važnost kontekstualnih utjecaja za dječju psihosocijalnu prilagodbu ističe se u brojnim istraživanjima socioemocionalnog razvoja, posebice socijalne i emocionalne kompetencije i dječjih problema u ponašanju (Bolger i sur., 1995; Lavigne i sur., 1998a,b; Shaw i sur., 1997; Tschann i sur., 1996; Windecker-Nelson i sur., 1997; sve prema Brajša- Žganec, 2003). Negativna emocionalnost majke, nerazvijen i neusklađen odnos između majke i djeteta u jaslčkoj dobi uz negativne događaje i niski socioekonomski status dovode do porasta dječjih internaliziranih problema u predškolskoj dobi (Shaw i sur., 1997; prema Brajša- Žganec, 2003). Predškolska djeca iz obitelji beskućnika imaju niže samopoimanje i više problema u ponašanju u usporedbi s kontrolnom skupinom djece iz obitelji koje nisu beskućnici (DiBiase i Waddell, 1995; prema Brajša- Žganec, 2003).

Struktura obitelji u suvremenom svijetu razlikuje se od tradicionalnog poimanja obiteljskog sustava i sve je više djece koja odrastaju s jednim roditeljem, najčešće su te jednoroditeljske obitelji samohranih majki, bilo zbog razvoda, njihova slobodnog izbora ili smrti jednog od roditelja. Promjene u strukturi mijenjaju i emocionalni život obitelji, međusobne odnose i cjelokupno funkcioniranje. Veliki broj jednoroditeljskih obitelji je rezultat razvoda braka, a djeca rastavljenih roditelja u usporedbi s djecom iz intaktnih obitelji su u većem riziku od razvojnih, socijalnih, emocionalnih, ponašajnih i obrazovnih problema koji mogu utjecati na kompetentnost i funkcioniranje djeteta (Hetherington i Stanley- Hagan, 1999; prema Brajša- Žganec i Hanzec, 2015). Razvod braka i prilagodba odraslih nakon rastave utječe na prilagodbu djece (Greene i sur. 2003; prema Brajša- Žganec i Hanzec, 2015). Razdvajanje bračnih partnera

i njihov međusobni konflikt kroz emocionalne interakcije i njihovo upravljanje dječjim emocijama doprinose dječjim internaliziranim i eksternaliziranim problemima, lošijem dječjem ponašanju u interakcijama s grupom vršnjaka te njihovu slabijem zdravlju (Gottman i Katz, 1989; Katz i Gottman, 1993; 1997; prema Brajša- Žganec, 2003). Djeca koja odrastaju u konfliktnim dvoroditeljskim ili jednoroditeljskim obiteljima u većem su riziku za razvoj problema i lošije psihosocijalne prilagodbe. Međutim psihosocijalna prilagodba je bolja kod djece koja odrastaju u skladnim jednoroditeljskim obiteljima za razliku od djece iz konfliktnih dvoroditeljskih obitelji (Hetherington i Stanley-Hagan, 1999; prema Brajša- Žganec i Hanzec, 2015).

Slabiji socioekonomski status obitelji i loši obiteljski odnosi negativno utječu na dječje funkcioniranje, uzrokuju probleme u kognitivnom i socioemocionalnom razvoju (Sarsour, Sheridan, Jutte, Nuru-Jeter, Hinshaw i Boyce, 2010; prema Brajša- Žganec i Hanzec, 2015).

5. 2 Obitelj i emocionalno funkcioniranje

Brojni teorijski koncepti obitelji i njezinog funkcioniranja zasnivaju se na obitelji kao sustavu. Obitelj stoji kao složena i povezana cjelina, a sustav se sastoji od više podsustava koji zajedno čine cjelinu. Obitelj kao sustav obilježava cjelovitost, što znači da su dijelovi sustava organizirani i u međusobnoj interakciji, pri čemu kompleksniji sustavi imaju višu razinu organizacije, cirkularnu kauzalnost, autonomiju, samoregulaciju te samoodržavanje (Bertalanffy, 1968; Simon i Stierlin, 1994; prema Brajša- Žganec, 2003).

Ne postoji općeprihvaćena teorija obitelji na kojoj bi se temeljila istraživanja obiteljskog funkcioniranja, no mnogi autori naglašavaju modele procjene i klasifikacije obiteljske strukture. Sa stajališta obiteljske terapije autori naglašavaju da obitelj može biti funkcionalna i zdrava kao i disfunkcionalna i nezdrava (prema Becvar i Becvar, 1996; prema Brajša- Žganec, 2003).

Jedan od poznatih modela obiteljskog funkcioniranja je model Olsona, Russella i Sprenklea (Olson i sur., 1979; prema Brajša- Žganec, 2003). Ovaj model objašnjava kako postoje dvije temeljne međusobno povezane dimenzije obiteljskog funkcioniranja, a to su kohezivnost i prilagodljivost. Obiteljska kohezivnost obuhvaća stupanj emocionalne povezanosti među članovima obitelji, a obiteljska prilagodljivost se odnosi na sposobnost obitelji da balansira između obiteljske stabilnosti i promjene. Karakteristike ovih dimenzija važne su za dječju psihosocijalnu prilagodbu (Bloom, 1985; Roelofse i Middleton, 1985; Smilkstein, 1992; prema

Brajša- Žganec, 2003). Prema jednoj teorijskoj i konceptualnoj usporedbi istraživanja najvažnije kategorije obiteljskog funkcioniranja su obiteljska struktura, proces, afektivnost i obiteljska orijentacija (Fisher, 1976; prema Brajša- Žganec, 2003).

Prema Brajša- Žganec (2003). Gottman i njegovi kolege istraživali su proces društvene interakcije u odnosu na bračno zadovoljstvo, bračnu stabilnost te odnos između braka roditelja i emocionalnog i socijalnog razvoja djece. Rezultati su ukazali da je razvoj dječje sposobnosti regulacije emocija, što podrazumijeva sposobnost inhibicije neprikladnih negativnih reakcija, sposobnost samoumirivanja i sposobnost usmjeravanja pozornosti u službi vanjskog cilja, važan posrednik u tom odnosu.

Problemi roditelja u braku, konflikti i raskid braka često uzrokuju depresiju, povlačenje, smanjenu socijalnu kompetenciju kod djece, veću agresivnost, zdravstvene probleme, lošije opće postignuće te slabije školske ocjene (Gottman i Katz, 1989; Katz i Gottman, 1993; 1995; prema Brajša- Žganec, 2003). Autori ističu važnost izražavanja emocija u braku za dobro obiteljsko funkcioniranje, pri čemu odnosi u bračnoj interakciji kao što su neslaganje te međusobna ljutnja nisu negativni za bračnu interakciju i zadovoljstvo, već mogu imati i pozitivan utjecaj (Gottman i Krokoff, 1989; prema Brajša- Žganec, 2003).

Brajša-Žganec (2003). navodi da u svojim istraživanjima Gottman i suradnici zaključuju da zdravu obitelj, koja podrazumijeva i zdrave bračne odnose, karakterizira međusobno prihvaćanje i zadovoljstvo, metakomuniciranje između članova i skladni obiteljski odnosi.

ZAKLJUČAK

Za uspješan socioemocionalni razvoj djetetu je potrebno osigurati okolinu u kojoj će moći sigurno i nesputano istraživati, učiti, postavljati pitanja i razgovarati o emocijama, te ga naučiti kako i kada tražiti pomoć. Pri tome najvažniji su roditelji i uzak krug obitelji s kojim dijete stvara zdravu i sigurnu privrženost te od njih uči kako se nositi s emocijama i postupati u socijalnoj interakciji sa svijetom oko sebe. Kako djeca rastu širi se i njihov krug s kojim dolaze u kontakt kao što su vrtić u kojem doživljavaju novi prostor, odgajateljicu i vršnjake. Pri tom je važno pružiti djetetu puno topline i podrške kako bi razvilo samopouzdanje i sigurnost za stupanje u socijalne interakcije s drugim ljudima. Bitno je da okolina potiče prosocijalno ponašanje kod djeteta, pruži mu topao odnos sa mnoštvo prilika za istraživanje, samostalnost i znatiželju, ali i određene granice kako bi se dijete razvilo u zadovoljnog i uspješnog, socioemocionalno kompetentnog člana zajednice.

LITERATURA

1. Berk L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Naklada Slap.
2. Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naklada slap.
3. Brajša-Žganec A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Naklada Slap.
4. Brajša-Žganec, A. (2006). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16 (3), 477- 496.
Preuzeto 29.8.2023. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/29790>
5. Brajša- Žganec, A. i Hanzec, I. (2015). Obiteljski odnosi i psihosocijalna prilagodba djece u cjelovitim i jednoroditeljskim obiteljima. *Klinička psihologija*, 8 (2), 139-150.
Preuzeto 31.8.2023. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/250424>
6. Bosanac, D. i Tkalčić, M. (2004). Efekt učenja na točnost izvođenja besmislenih kretnji. *Psihologijske teme*, 13 (1), 3- 17.
Preuzeto 6.9.2023. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/19460>
7. Milanović M. i suradnice (2014). *Pomozimo im rasti: Priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja*. Golden marketing - Tehnička knjiga.
8. Pernar, M. (2010). Roditeljstvo. *Medicina*, 46 (3), 255- 260.
Preuzeto 3.9.2023. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/89357>
9. Skupnjak, D. (2012). Teorija razvoja i učenja I. Vygotskog, u. Bronfenbrennera i r. Feuersteina kroz prikaz slučaja. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 58 (28), 219. – 229.
Preuzeto 8.9.2023. s <https://hrcak.srce.hr/clanak/140282>
10. Starc B., Čudina Obradović M., Pleša A., Profaca B., Letica M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi: Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Golden marketing - Tehnička knjiga.
11. Vasta R., M. Haith M., A. Miller S. (1997). *Dječja psihologija*. Naklada Slap.

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.
